

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.12>**Козакевич О. М.,**

доктор філософії в галузі права (PhD),
старший викладач кафедри адміністративної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0002-5528-7008

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS AN INNOVATIVE STRATEGY FOR ACCESS TO JUSTICE

У статті досліджено застосування штучного інтелекту у правосудді. Зокрема, яким чином використання технологій ШІ впливає на забезпечення доступу до правосуддя. Дослідження цього питання насамперед, полягає у визначенні поняття що таке штучний інтелект. Проаналізовано європейський підхід до застосування штучного інтелекту в судочинстві. Розглянуто Європейську етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах, а також п'ять фундаментальних принципів, використання інструментів штучного інтелекту, які направлені на якість та ефективність правосуддя в сучасних судових системах. Визначено категорії спорів, на які поширюється дія Хартії. Хартія закріплює таку категорію як «Predictive Justice» прогностичне/передбачуване правосуддя, що розуміється як аналіз великих обсягів судових рішень за допомогою технологій штучного інтелекту, з метою прогнозування результатів певних типів спорів. Проаналізовано, що Біла книга ЄС з питань штучного інтелекту передбачає вироблення європейського підходу, спрямованого на інноваційність застосування ШІ, при повній повазі до прав людини та усунення ризиків пов'язаних з цією технологією. Зазначено, що в Колумбії суддя при розгляді справи застосував інноваційну технологію ChatGPT. З активним застосуванням штучного інтелекту, Вища рада судової влади Колумбії працюватиме з ЮНЕСКО над розробкою керівних принципів та можливостей відповідального використання ШІ у судових органах країни. Визначено, що штучний інтелект самостійно не здійснює правосуддя та не може замінити суддю. Це не є самостійна технологія чи окремий вид правосуддя. Національне законодавство більшості країн світу передбачає, що правосуддя здійснюється виключно судами. Визначено, що використання штучного інтелекту можна було б застосувати для підбірки нормативно-правової бази для конкретного спору чи для підготовки певних процесуальних документів або для забезпечення незалежності розгляду спорів. Це прискорить розгляд справ та вплине на чинники (бар'єри), що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя. Звернено увагу на необхідність дослідження практики і механізмів їхнього застосування ШІ в інших країнах, а також як застосування таких технологій забезпечить доступ до правосуддя всім категоріям осіб, для імплементації в національну систему правосуддя.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ, доступ до правосуддя, доступність, чат-бот, суд, електронне правосуддя, права людини, судочинство, суддя, неупередженість, незалежність, судові рішення, інноваційність.

The article examines the application of artificial intelligence in justice. In particular, how the use of AI technologies affects access to justice. The study of this issue is primarily about defining the concept of artificial intelligence. The author analyses the European approach to the use of artificial intelligence in the judiciary. The author considers the European Ethical Charter on the use of artificial intelligence in judicial systems, as well as five fundamental principles of using artificial intelligence tools aimed at the quality and efficiency of justice in modern judicial systems. The categories of disputes covered by the Charter are defined. The Charter enshrines such a category as 'Predictive Justice', which is understood as the analysis of large volumes of court decisions using artificial intelligence technologies in order to predict the outcome of certain types of disputes. It is analysed that the EU White Paper on Artificial Intelligence envisages the development of a European approach aimed at innovative use of AI, with full respect for human rights and elimination of risks associated with this technology. It is noted that in Colombia, a judge used the innovative ChatGPT technology in the course of the case. With the active use of artificial intelligence, the Supreme Council of the Judiciary of Colombia will work with UNESCO to develop guidelines and opportunities for the responsible use of AI in the country's judiciary. It has been determined that artificial intelligence does not administer justice on its own and cannot replace a judge. It is not an independent technology or a separate type of justice. National legislation in most countries of the world stipulates that justice is administered exclusively by courts. It has been determined that the use of artificial intelligence could be applied to the selection of a legal framework for a particular dispute or to the preparation of certain procedural documents or to ensure the independence of dispute resolution. This

will speed up the consideration of cases and affect the factors (barriers) that impede the exercise and protection of the right to access to justice. Attention is drawn to the need to study the practice and mechanisms of AI application in other countries, as well as how the use of such technologies will ensure access to justice for all categories of persons, for implementation in the national justice system.

Key words: *artificial intelligence, AI, access to justice, accessibility, chatbot, court, ChatGPT, e-justice, CEPEJ, human rights, judicial proceedings, judge, impartiality, independence, court decision, innovation.*

Постановка проблеми. Доступність правосуддя демонструє свої нові грані та форми прояву. Це зумовлює необхідність дослідження доступності правосуддя в сучасних умовах, яке трансформується не лише у напрямку забезпечення всього спектру прав людини, а й цифровізації та діджиталізації. Зі стрімким розвитком інформаційного суспільства та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, поняття «доступ до правосуддя» розглядається не тільки як можливість присутності в судовому засіданні, а крізь призму сукупності технологій, дій і процедур допоміжного характеру, що забезпечують та полегшують шляхи доступу до правосуддя.

Динамічне використання у сучасному світі інформаційних технологій та поступовий перехід усіх публічних послуг в online-режим впливають на становлення та подальший розвиток функціоналу інституту електронного правосуддя, серед якого набуває актуальності інноваційна технологія штучного інтелекту.

Метою статті є аналіз застосування штучного інтелекту у правосудді та як використання технологій ШІ впливає на забезпечення доступу до правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Європейська комісія по ефективності правосуддя (CEPEJ) ще у 2018 році прийняла Європейську етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах [1, с. 69]. Беручи до уваги зростаючу роль ШІ в правосудді, CEPEJ прийняла п'ять фундаментальних принципів, використання інструментів штучного інтелекту, які направлені на якість та ефективність правосуддя в сучасних судових системах.

Крім виокремлення принципів, в Хартії є глосарій, який надає визначення для новітніх наукових дефініцій. Так, Штучний Інтелект/ШІ

(Artificial Intelligence/ AI) визначено як сукупність наукових методів, теорій і техніки, метою яких є машинне відтворення когнітивних здібностей людського мозку [1, с.69]. Сучасні розробки спрямовані на забезпечення продуктивності технологій, складні завдання, які раніше виконували люди.

Однак термін «штучний інтелект» критикується експертами, які розрізняють «сильний» штучний інтелект (здатний вирішувати спеціалізовані та різноманітні проблеми абсолютно автономно) і «слабкий» або «помірний» ШІ (висока продуктивність у своїй галузі навчання). Деякі експерти стверджують, що «сильний» штучний інтелект вимагатиме значного прогресу в фундаментальних дослідженнях, і це не тільки просте

вдосконалення продуктивності існуючих систем, а й новітні розробки, щоб мати можливість моделювати світ в цілому. Поняття чат-бот(Chatbot) розмовний агент, який розмовляє зі своїм користувачем (наприклад, автоматизовані розмовні служби у відносинах з клієнтами) [1, с. 69].

Першим в Хартії визначено принцип поваги до фундаментальних прав людини, який означає, що розробка та впровадження інструментів штучного інтелекту має відповідати основним правам людини. Обробка судових рішень і даних має служити чітким цілям, у повній відповідності до фундаментальних прав, гарантованих у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та у Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [1, с. 8]. Застосування цього принципу гарантує право на доступ до суду, рівність сторін, незалежність суду. Другим принципом в Хартії визначено принцип недискримінації, який передбачає запобігання розвитку будь-якої дискримінації як між окремими особами, так і між групами осіб. Враховуючи здатність інструментів штучного інтелекту виявити існуючу дискримінацію шляхом групування та класифікації даних, це може включати етнічне походження, соціально-економічне походження, політичні переконання, релігійні або філософські переконання, генетичні дані, біометричні дані та дані, пов'язані зі здоров'ям. Коли така дискримінація буде виявлена, уповноваженим органам, слід розглянути коригувальні заходи для обмеження або, якщо можливо, нейтралізувати ці ризики. Наступний принцип якості та безпеки використовується щодо обробки судових рішень і даних, який передбачає використання перевірених джерел і нематеріальних даних з моделями, розробленими міждисциплінарним способом у безпечному технологічному середовищі. Принцип прозорості, неупередженості та справедливості передбачає доступні та зрозумілі методи обробки даних. П'ятий принцип «під контролем користувача» передбачає гарантування того, що користувачі є проінформованими учасниками та контролюють свій вибір [1, с. 10–11].

Автономність користувача має бути збільшена, а не зменшена через використання інструментів та сервісів штучного інтелекту. Користувач має бути повністю проінформований про обов'язковість рішення генерованого штучним інтелектом та про доступність інших сервісів, включаючи право на юридичну консультацію та право на доступ до правосуддя. Крім того, користувач повинен бути належним

чином проінформований, чи застосовувались сервіси штучного інтелекту до або під час судового процесу, і має право на заперечення в контексті порушення ст. 6 ЄКПЛ [1, с. 13]. З огляду на зазначені принципи Хартії, застосування технологій ШІ в судочинство має здійснюватися поступово із обов'язковою кваліфікованою підготовкою апарату суду та загалом правової інформованості суспільства.

Положення Хартії поширюються на осіб публічного та приватного права, відповідальних за формування, впровадження інструментів, сервісів штучного інтелекту, які включають як обробку судових рішень та інших даних. Також, це стосується законодавчої та регуляторної діяльності по розробці, аудиту чи використанню таких інструментів. Основною метою впровадження інструментів і сервісів штучного інтелекту є підвищення ефективності та якості правосуддя, яке повинно заохочуватись державою. Вищезазначені принципи потрібно використовувати при розробці та формуванні державної політики в галузі правосуддя, з метою дотримання прав людини, відповідно до міжнародних стандартів.

Застосування штучного інтелекту у цивільних, господарських та адміністративних справах допоможе покращити передбачуваність застосування закону та послідовність судових рішень. В цьому аспекті, досить цікавим є те, що Хартія закріплює таку категорію як «Predictive Justice» прогностичне/передбачуване правосуддя, що розуміється як аналіз великих обсягів судових рішень за допомогою технологій штучного інтелекту, з метою прогнозування результатів певних типів спорів. Термін «передбачуваний» походить від статистики, які дають змогу передбачити майбутні результати через індуктивний аналіз. Судові рішення опрацьовуються з метою виявлення кореляції між вхідними даними (критерії, встановлені законодавством, факти справи) та вихідними даними (офіційне рішення). Кореляції, які вважають відповідними, дозволяють створювати моделі, які при використанні з новими вхідними даними (нові факти або точність, до прикладу тривалість договірних відносин) дозволяють виробити передбачене рішення, наприклад про розмір виплати компенсації [1, с. 74–75]. У контексті Хартії важливим є положення про те, що незалежно від того на якому етапі використовувався штучний інтелект чи це юридична консультація, чи прийняття судових рішень, обробка має здійснюватись незалежно, із прозорістю, неупередженістю та справедливістю. Використовуючи ШІ у кримінальних провадженнях, потрібно брати до уваги конфіденційність даних, для забезпечення гарантій справедливого судового розгляду.

Принципи Хартії повинні підлягати регулярному застосуванню, контролю та оцінці як дер-

жавними органами, так і незалежними суб'єктами, для постійного вдосконалення.

Зазначене демонструє, що принципи проголошені у Хартії (СЕРЕУ) (поваги до фундаментальних прав людини, недискримінації, якості та безпеки, прозорості, неупередженості та справедливості) є тими вихідними стандартами, справедливого судового розгляду, передбаченого ст. 6 ЄКПЛ.

Застосування цих принципів значно сприяє доступності правосуддя та повинно слугувати певними стандартами використання інноваційних технологій в судових системах.

В рамках дослідження, варто згадати, що 19 лютого 2020 року було прийнято Білу книгу ЄС з питань штучного інтелекту: Європейський підхід до досконалості та довіри [2]. Аналізуючи положення Білої книги, можна стверджувати, що штучний інтелект прогресивно розвивається та здійснює якісний вплив на більшість суспільних сфер, при цьому передбачає ряд потенційних ризиків, включаючи втручання в приватне життя, конфіденційність. Крім того, передбачається вироблення європейського підходу, спрямованого на інноваційність застосування штучного інтелекту, при повній повазі до прав людини та усунення ризиків пов'язаних з цією технологією. Саме тому, метою Книги є визначення варіантів політики щодо того, як досягти вказаних цілей.

Наразі, штучний інтелект не здійснює правосуддя та не може замінити суддю. Це не є самостійна технологія чи окремий вид правосуддя. У разі застосування ШІ у судовій процедурі, всі процеси здійснюються під технічним та фаховим правничим контролем людини. При розгляді питання чи може штучний інтелект самостійно розглядати спори у судах, варто згадати статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій зазначено, що справедливий і публічний розгляд справи здійснюється незалежним та безстороннім судом, створеним на основі закону [3]. Під яким розуміється здійснення правосуддя професійним суддею, людиною, а не технологією. До того ж, практика Європейського Суду з прав людини по ст.6 Конвенції з питань застосування штучного інтелекту у правосудді відсутня.

До прикладу, в Колумбії суддя при розгляді справи застосував інноваційну технологію – ChatGPT. Застосування штучного інтелекту, суддя мотивував як пошук додаткових доводів, міркувань по справі. При винесенні рішення по справі, суддя вказав, на конкретні відповіді штучного інтелекту у судовому рішенні [4]. Аналізуючи зазначене, зрозуміло, що штучний інтелект не замінює суддю, але в цілому як додатковий інструмент може оптимізувати судочинство.

Для Колумбії це не перші спроби застосування штучного інтелекту та загалом використання інноваційних технологій в судочинстві. В цьому

ракурсі, неможливо не згадати, що у лютому 2023 року, Колумбійський суд провів перший судовий розгляд у метавсесвіті і має намір далі експериментувати з віртуальною реальністю. Колумбія, одна з перших у світі почала тестувати справжні судові слухання у метавсесвіті, віртуальній реальності, щоб зробити цифровий простір більш реалістичним. Зала судових засідань була віртуальною, учасники слухання теж були віртуальними героями, аватарами. Саме засідання транслювалось на платформі Youtube і пройшло без технічних збоїв [5]. Таким чином, суди Колумбії здійснюють кроки, щоб поліпшити ситуацію із перенавантаженою судовою системою, від занадто великої кількості справ і зробити правосуддя максимально доступним для кожного.

Як наслідок, штучний інтелект набув безпрецедентної актуальності в судовій системі Колумбії. Ця технологія може підвищити ефективність, доступність та прозорість судових процесів. Тому, Вища рада судової влади Колумбії працюватиме з ЮНЕСКО над розробкою керівних принципів та можливостей відповідального використання штучного інтелекту у судових органах країни [6].

Національне законодавство передбачає, що правосуддя здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Відповідно до статті 127 Конституції, правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних. Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних [7]. Відповідно до змісту цих статей Конституції України, різноманітні технології штучного інтелекту не можуть здійснювати правосуддя, замінюючи професійного суддю в Україні.

У грудні 2020 року Розпорядженням Кабінету № 1556-р, від 02.12.2020 Міністрів України затверджено Концепцію розвитку штучного інтелекту, відповідно до якої передбачається впровадження консультативних програм на основі штучного інтелекту, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення та впровадження консультативних програм на основі штучного інтелекту, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення [8].

Проте для України застосування штучного інтелекту стало актуальним в середині 2022 року, із застосуванням нового чат-боту ChatGPT, компанії OpenAI. Сервіси та інструменти цього чат-боту дають можливість користувачам отримати відповідь на будь-яке поставлене питання. З огляду на План Відновлення України, а саме Національну Програму: штучний інтелект при наданні публічних послуг, інструменти ChatGPT,

можуть бути корисні в правосудді, використовуючи весь його функціонал [9]. Так, сервіси цього ШІ можна було б застосувати до підбірки нормативно-правової бази для конкретного спору чи для підготовки певних процесуальних документів. Це прискорить розгляд справ, та вплине на чинники (бар'єри), що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя такі як: велика кількість судових справ на кожного суддю; процесуальні перешкоди у доступі до правосуддя, та в наслідку, можливо, буде механізмом подолання цих бар'єрів.

Залучення штучного інтелекту в правосуддя, безумовно, має безліч переваг і спрямоване на розвантаження роботи судів, разом з тим, виникає безліч спірних питань. Зокрема, так як штучний інтелект це технології, можливий технічний збій або відсутність необхідного контролю з боку людей, що може призвести до негативних наслідків. В країнах, які використовують ШІ у правосудді вже виникали спірні питання по забезпеченню права на конфіденційність. Крім того, в юридичній науці виникає питання про правосуб'єктність штучного інтелекту, об'єктів створених ШІ та юридичної відповідальності за вчинену ним помилку. Чіткого правого визначення в цих питаннях немає, тому це актуальна сфера досліджень.

Зі стрімким розвитком інформаційного суспільства та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, поняття «доступ до правосуддя» розглядається не тільки як можливість присутності в судовому засіданні, а крізь призму сукупності технологій, дій і процедур допоміжного характеру, що забезпечують та полегшують шляхи доступу до правосуддя [10, с. 211].

Застосування штучного інтелекту, безперечно, це інноваційні ідеї для забезпечення доступу до правосуддя, які відповідають тенденціям розвитку інформаційного суспільства, які спрямовані на економію часу, витрат, прозорість та динамічність розгляду справ, обробку великих масивів інформації. Проте, варто детально дослідити практику і механізм їхнього застосування, технічний функціонал в інших країнах, а також як застосування таких технологій забезпечить доступ до правосуддя всім категоріям осіб, шляхи імплементації в національну систему правосуддя. Крім того, застосування інформаційних технологій повинно ґрунтуватись на принципах поваги до прав людини та верховенства права.

Привертає увагу, те що все частіше в літературі та засобах масової інформації можна зустріти терміни «дистанційне правосуддя», «прогностичне правосуддя», «доступне правосуддя». Це свідчить про те, що використання новітніх інформаційних технологій в дійсності впливає на сучасне правосуддя, та є одним із механізмів подолання бар'єрів, що перешкоджають реалізації права на доступ до правосуддя [10, с. 117].

Висновки. Застосування штучного інтелекту в правосудді направлено на взаємодію людини, технологій, суду, що має на меті усунення бар'єрів та є однією із стратегій доступу до правосуддя. Оскільки, ШІ може забезпечити неможливість стороннього впливу на незалежність, неупередженість суддів, що в підсумку сприяє реалізації доступності правосуддя та зміцнення довіри в правосуддя як реалізації справедливості.

Розвиток та застосування технологій штучного інтелекту в судочинстві надає можливість використовувати ШІ як допоміжну технологію та відкриває нові шляхи оптимізації судової процедури, підвищуючи швидкість розгляду справ. Тому, можна стверджувати про кроки українського правосуддя до цифровізації та діджиталізації. Це демонструє, що правосуддя справді стає доступнішим для кожного, особливо в такий складний час.

Список використаних джерел:

1. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>
2. White Paper on Artificial Intelligence A European approach to excellence and trust. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2020-02/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Колумбійський суддя використав штучний інтелект ChatGPT для вирішення справи. Юридична Газета. 2023. 6 лют. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/kolumbiyskiy-suddya-vikoristav-shtuchniy-intelekt-chatgpt-dlya-virishennya-spravi.html>
5. Суд провів перше засідання у метавсесвіті, використовуючи інструменти віртуальної реальності. Судово-юридична газета. 2023. 1 берез. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/263423-sud-provel-pervoe-zasedanie-v-metavselennoy-ispolzuya-instrumenty-virtualnoy-realnosti-video>
6. У Колумбії розроблять керівні принципи етичного та відповідального використання ШІ в судових органах. Судово-юридична газета. 2024. 15 жовт. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/313060-v-kolumbii-razrobotayut-rukovodiyaschie-printsipy-etichnogo-i-otvetstvennogo-ispolzovaniya-ii-v-sudebnykh-organakh>
7. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р
9. План Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua>
10. Козакевич О.М. Доступність правосуддя у транзитивному суспільстві: сучасний вимір : монографія. Оdesa: Видавництво «Юридика» 2023. 246 с.